

ALBAY TALAT AYDEMİR'İN 21 MAYIS 1963'TE YAPTIĞI İKİNCİ DARBE GİRİŞİMİ VE YARGILANMASININ TÜRK BASININA YANSIMALARI*

THE REFLECTIONS OF COLONEL TALAT AYDEMİR'S SECOND COUP ATTEMPT ON MAY 21, 1963 AND HIS TRIAL IN THE TURKISH PRESS

Murat TALU**, Ömer Osman UMAR***

Geliş Tarihi/Received:28.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted:13.06.2024

TALU, Murat- UMAR, Ömer Osman, (2024), "Albay Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963'te Yaptığı İkinci Darbe Girişimi ve Yargılanmasının Türk Basınına Yansımaları", Belgi Dergisi, S.28, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2024/II, ss. 193-207.

Öz

Türkiye'de ordu Atatürk döneminden itibaren rejimin ve devrimlerin koruyucusu olmuştur. Bu yıllarda ordunun politikanın dışında kaldığı görülmüştür. Bunun bir nedeni de Atatürk ve İnönü'nün karizmatik askeri liderler olmasıdır. 1950 – 1960 yılları arasında iktidarda bulunan Demokrat Parti, 1954'ten sonra yaptığı faaliyetler ile ordunun tepkisini çekmiş ve iktidarı devirmek adına ilk kez bu yıllarda ihtilal örgütleri kurulmuştur. 1954 yılından itibaren Ankara ve İstanbul'da birbirinden bağımsız ihtilal örgütleri kurulmuş ve Demokrat Parti iktidarını devirmek için gizli çalışmalarda bulunmuşlardır. İhtilal örgütlerinin gelişmesi ve ülkede yaşanan sorunların çıkılmaz hale gelmesi sonucu cumhuriyet tarihindeki ilk askeri müdahale olan 27 Mayıs 1960 İhtilali gerçekleşmiştir. İhtilal örgütlerinin kurulduğu tarihten itibaren gizli çalışmalarda bulunan ve ihtilal sırasında Kore'de bulunan, yaşanan ihtilal sonrasında Harp Okulu Komutanlığı görevine getirilen Albay Talat Aydemir; darbenin amacına ulaşamadığını, Atatürk ilke ve inkılaplarının yerine oturtulmadığını ve ülkede yaşanan siyasi çatışmaların son bulmadığını öne sürerek ilk ihtilal girişimini 22 Şubat 1962 tarihinde denemiş ancak başarısız olmuştur. Talat Aydemir, bu ihtilal girişiminden vazgeçmesini olası bir kardeş kanı dökmek istemediği şeklinde açıklamıştır. İhtilal girişimi sonrasında darbe teşebbüsünde bulunduğu subaylar ile birlikte emekli edilen Talat Aydemir, ülkenin kötü bir gidişe sürüklendiğine inanarak 21 Mayıs 1963 tarihinde ikinci kez ihtilal girişiminde bulunmuş fakat yine başarısız olmuştur. Talat Aydemir'in ikinci ihtilal girişimi birinci ihtilal girişimine nispeten başlangıçta başarısızlığa uğramış ve Aydemir'in ihtilal dönemi sona ermiştir. İkinci ihtilal girişiminin ardından ihtilal kadrosu ile beraber yargılanan Talat Aydemir, ihtilalci arkadaşı Fethi Gürcan ile birlikte idam edilmiştir. Talat Aydemir ve ihtilalci subayların yaptığı her iki darbe teşebbüsü de Türk basınında geniş bir yer bulmuş ve birçok çevreler tarafından dönemin gazete sayfalarında uzunca tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İhtilal, Kara Harp Okulu, Talat Aydemir, 21 Mayıs 1963, Darbe Girişimi, Milliyet, Cumhuriyet.

* Yazarlar bu çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

** Doktora Öğrencisi, Elazığ Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Doktora Programı, talu-murat@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-5639-6444>).

*** Prof. Dr. , Elazığ Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, oumar@firat.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-2460-2455>).

Abstract

In Türkiye, the army has been the protector of the regime and revolutions since the Atatürk period. During these years, the army was seen to stay out of politics. One reason for this is that Atatürk and İnönü were charismatic military leaders. Between 1950 and 1960, the Democrat Party, which was in power, drew the reaction of the army with its activities after 1954, and revolutionary organizations were established for the first time in these years in order to overthrow the government. From 1954 onwards, independent revolutionary organizations were established in Ankara and Istanbul and carried out secret activities to overthrow the Democrat Party government. As a result of the development of revolutionary organizations and the problems in the country becoming insurmountable, the 27 May 1960 Revolution, the first military intervention in the history of the republic, took place. Colonel Talat Aydemir, who had been working in secret since the establishment of the revolutionary organizations and who was in Korea during the revolution and who was appointed as the Commandant of the War School after the revolution, tried the first revolution attempt on February 22, 1962, but failed, claiming that the coup failed to achieve its goal, that Atatürk's principles and reforms could not be put in place, and that the political conflicts in the country had not ended. Talat Aydemir explained his abandonment of this revolution attempt as not wanting to shed any possible fraternal blood. After the revolution attempt, Talat Aydemir, who was retired together with the officers with whom he had attempted a coup, attempted a second revolution on May 21, 1963, believing that the country was heading in a bad direction, but failed again. Talat Aydemir's second revolution attempt was initially unsuccessful compared to the first revolution attempt, and Aydemir's revolutionary period came to an end. After the second revolution attempt, Talat Aydemir was tried together with the revolution cadre and executed together with his fellow revolutionary, Fethi Gürcan. Both coup attempts by Talat Aydemir and the revolutionary officers were widely covered in the Turkish press and discussed at length by many circles in the newspapers of the period.

Keywords: *Revolution, Military Academy, Talat Aydemir, May 21, 1963, Coup Attempt, Milliyet, Cumhuriyet.*

Albay Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963'te Yaptığı İkinci Darbe Girişimi ve Yargılanmasının Türk Basınına Yansımaları

Giriş

İkinci Dünya Savaşı döneminde ülkenin yaşadığı zorluk ve askeri sınıfın şartlarının kötüleşmesi ordu içerisinde bir ihtilal örgütlenmesine neden olmuş ise de Demokrat Parti dönemine kadar Türkiye'de bir askeri müdahale yaşanmamıştır.¹

Demokrat Parti, 1950-1954 döneminde ekonomi alanında yaptığı hamleler ile kalkınma hızını yükseltmiş ve halkın refah gücünün artmasına sebep olmuş, bu politikası ile halktan daha fazla destek görmeye başlamıştır.² Ancak bu dönemde Halkevleri ve Halkodalarının kaldırılması ve İnönü'ye yönelik ağır söylemler ordu içerisinde DP'ye olan sevgiyi sona erdirip öfke duyulmasına sebebiyet vermiştir. 1954 seçimleri sonrasında Demokrat Parti'ye son vermek için kurulan bazı ihtilal örgütleri ve kurucuları; Tuzla'da Yüzbaşı Dünder Seyhan ve Yüzbaşı Orhan Kabibay, 1955'de Harp Akademileri'nde Binbaşı Faruk Güventürk, 1956'da Ankara'da Binbaşı Talat Aydemir ve Binbaşı Sezai Okan'dır.³ Demokrat Parti'nin 1954 sonrası orduya yönelik eleştirileri ve ülke yönetimindeki eksiklikleri sonucu kurulan ihtilal örgütleri uzun çalışma ve planlar sonucunda 27 Mayıs 1960 tarihinde ülke yönetimini devralmış, cumhuriyet tarihindeki ilk askeri darbe girişimini gerçekleştirmişlerdir.⁴ İhtilali gerçekleştirenlere göre 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin temel oluşum sebepleri; Demokrat Parti'nin Atatürk ilke ve inkılaplarından uzaklaşması, Başbakan Adnan Menderes'in siyasi partilere ve basına yaptığı baskı ve sansür, ekonomik gidişatın bozulması ve askeriye içerisindeki generallerin Demokrat Parti karşısında pasif bir vaziyet alması olarak da sıralanabilir.

27 Mayıs İhtilali sırasında Kore'de görevli bulunan Talat Aydemir, Türkiye'ye döndükten sonra Milli Birlik Komitesi tarafından Kurmay Albay rütbesi ile Ankara Kara Harp Okulu'na atanmıştır.⁵ Talat Aydemir, zamanla 27 Mayıs'ın amacından uzaklaştırıldığını ve halkın yine CHP-AP olarak kutuplara ayrıldığını kanaat getirmiş ve yeniden bir ihtilal fikrine kapılmıştır. Ankara'da oluşturulan Albaylar Cuntasının lideri konumunda bulunan Aydemir, İstanbul'da bulunan generaller ile çeşitli protokoller yapmış ancak her seferinde araya Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın girmesiyle müdahale fikrinden vazgeçilmek zorunda kalmıştır.⁶ Başbakan İsmet İnönü, siyasi idarenin devamı için müdahale fikrindeki subayların yerlerinin değiştirilmesini önermiştir. Ancak bunu haber alan Talat Aydemir, 20 Şubat 1962 gecesi kendisine bağlı birlikleri karşı alarm durumuna geçirmiş ve tevkif edilme tehlikesini atlatmıştır.⁷ 22 Şubat günü Genelkurmay Başkanlığına giden arkadaşlarının tutuklandığını öğrenen Talat Aydemir, saat 13.30'da alarm durumuna geçmiş ve ilk ihtilal girişimine başlamıştır. Ancak Hava Kuvvetlerinin ihtilal karşıtı tutumu ve olası bir iç savaşı göze alamayan Talat Aydemir, 23 Şubat günü saat 03.00'da ihtilal girişimine son vermek zorunda kalmıştır.⁸ 22 Şubat olayından sonra ihtilal girişiminde bulunan 69 kişi ordudan emekli edilmiş, bu gruba da 22 Şubatçılar adı verilmiştir.

¹ Alparslan Türkeş, *27 Mayıs – 13 Kasım – 21 Mayıs ve Gerçekler*, İstanbul, Dokuz Işık Yayınevi, 1977, s. 15-17.

² Abdullah Takım, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt: 67, sayı: 2, 157-187

³ Murat Talu, *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Yargılanmasının Türk Kamuoyuna Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ 2022, s. 18-21.

⁴ Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu – Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs İhtilali*, İstanbul, Boyut Kitapları, 2004, s. 233-234.

⁵ Talat Aydemir, *Hatıratım*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020, s. 54.

⁶ Murat Talu, *a.g.t.*, s. 44-47.

⁷ Bahtiyar Yalta, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları* (haz: Erhan Çiftçi), İstanbul, Kronik Kitap, 2020, s. 326-328.

⁸ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 438-439.

Başarısız ihtilal girişiminden sonra emekli olan Talat Aydemir, ülkenin tek kurtuluşunu yeni bir ihtilal girişiminde görmüş ve bu doğrultuda çalışmalar yapmıştır. 13 Kasım 1961 tarihinde Milli Birlik Komitesi'nden el çektilerle yurt dışı görevlere gönderilen ve liderliğini Alparslan Türkeş'in yaptığı 14'ler, Hava Kuvvetlerinden Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel tarafından emekli edilen 11'ler ve çeşitli çevreler ile görüşmeler yapan 22 Şubatçılar istedikleri sonucu elde edememiş, yeni ihtilali kendi olan güçleri ile gerçekleştirmeye yönelik çalışmalar yapmışlardır. 22 Şubatçılar bu çalışmaların sonucunda ise ihtilalin 20/21 Mayıs 1963 tarihinde gerçekleştirilmesine karar vermişlerdir.⁹

1. 21 Mayıs 1963: Talat Aydemir'in İkinci Darbe Girişimi ve Basına Yansımaları

İhtilalcilerin kararı doğrultusunda ihtilalin 23.30'da radyodan anonsun okunması ile başlanması uygun görülmüştür. Yapılan plana göre Aydemir'in Harp Okulu ve Radyoevinin işgali sonrası Harbiye'ye gelip idareyi teslim alması kararlaştırılmıştır.¹⁰ Harp Okulu'nu ele geçirmek için Turgut Alpogut ve Bahtiyar Yalta saat 23.00'da okula gelmiş ve çengel atılan öğrenciler sayesinde Harp Okulu ihtilalcilerin eline geçmiştir.¹¹ Harp Okulu'nun ele geçirilmesine paralel Fethi Gürcan yanına Erol Dinçer'i alarak Zırhlı Birlikler Okulu'na gitmiş ve okulda kısa süre içerisinde hâkimiyet kurmuştu.¹² Fethi Gürcan'ın emri ile Radyoevini işgal etmek üzere harekete geçen İlhan Baş, Talat Aydemir'in damadı Atilla Altugan ile birlikte Radyoevini işgal etmiş ve saat 00.12'de ihtilal metni anons edilmiştir.¹³ Harbiye'nin işgali ve ihtilal anonsunun okunmasının ardından Talat Aydemir, bulunduğu evden alınarak Harp Okulu'na getirilmiş ve idareyi ele almıştır.¹⁴ İlhan Baş'ın radyodan ihtilal bildirisini okuması üzerine Çankaya'da toplanan hükümet, ihtilal girişimini bastırmak adına planlar yapmış ve ilk olarak Radyoevini kurtarmayı düşünmüştür. Türk Silahlı Kuvvetleri adına radyoyu Ankara Merkez Kumandan Muavini Ali Elverdi kurtarmış ve silahlı kuvvetlerinin duruma hâkim olduğunu anons ile bildirmiştir.¹⁵

Ankara'da radyonun el değiştirdiği sırada ihtilalin İstanbul kanadı plan doğrultusunda harekete geçmeye çalışmış ancak Ankara'nın aksine hiçbir yerde birlikleri harekete geçiremeyerek başarısız olmuştur.¹⁶ Hükümet kuvvetlerine ait bildirilerin anons ettirilmesi ve ihtilalci liderlerden bazılarının tutuklanması harekâtın gidişini olumsuz yönde etkilemiştir. İhtilalcilerde çözümlerin başlaması ve Hava Kuvvetlerinin ihtilal karşıtı tutum almaları sonucunda Talat Aydemir, 22 Mayıs sabahı saat 06.30'da harekâtı durdurmuştur. Aydemir, ihtilalin başarısız sonuçlanmasının ardından ihtilalcilerden Mustafa Pakoba'nın evine gitmiş, öğlen eve gelen polisler tarafından tutuklanarak Mamak Muhabere Okulu'na götürülmüştür.¹⁷

21 Mayıs tarihinde Talat Aydemir ve eski 22 Şubatçıların yeniden bir ihtilal girişiminde bulunmaları ve bu girişimde başarısız olmaları dönemin hem iç hem de dış basınında geniş bir yer bulmuştur. Dönemin gazeteleri 21 Mayıs tarihli nüshalarında olaylara detaylıca yer vermiş, bazı gazeteler olayları ilk baskıya yetiştiremedikleri için ikinci ve üçüncü baskıyı

⁹ Erdoğan Örtülü, *Üç İhtilalin Hikayesi*, Konya, Milli Ülkü Yayınevi, 1977, s. 365-374.

¹⁰ Yeşim Demir, *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Türk Demokrasi Sürecine Olan Etkileri*, İstanbul, Andaç Yayınları, 2017, s. 97.

¹¹ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 552-553.

¹² Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 139-140.

¹³ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 171-173.

¹⁴ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 553.

¹⁵ Yeşim Demir, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁶ Osman Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*(haz: Yasemin Bradley), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 215-220.

¹⁷ Talat Aydemir, *a.g.e.*, s. 178-180.

Albay Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963'te Yaptığı İkinci Darbe Girişimi ve Yargılanmasının Türk Basınına Yansımaları

çıkartmak zorunda kalmışlardır. CHP'nin yayın organı olan *Ulus Gazetesi*, “*Demokratik rejime karşı olan bir hareket bastırıldı.*” başlığı ile olayları okuyucularına aktarmıştır. Gazete başlığının altında eski Harp Okulu komutanı Aydemir'e bağlı birliklerin gece radyoyu ele geçirerek ihtilale giriştiğini aktarmıştır. Haber yazısının devamında hükümet kuvvetlerinden Ali Elverdi'nin radyoyu geri kurtarışı, ihtilalcilerin tevkif edilmeleri ve girişimin hükümet kuvvetleri tarafından bastırılışı yazılmıştır. Gazetenin “*Aydemir nasıl yakalandı?*” başlığında ise Aydemir'in başarısız olduğunu anladığında Harp Okulu'nun arka kapısından kaçtığı ve öğlen saatlerinde ihtilalci arkadaşı Mustafa Pakoba'nın evinde yakalandığı duyurulmuştur. Gazetede ayrıca ihtilal girişiminde bulunan 22 Şubatçılardan dışında 14'lerden Alparslan Türkeş, Rifat Baykal ve Fazıl Akkoynlu'nun da tedbiren gözaltına alındığı aktarılmıştır.¹⁸ 21 Mayıs hareketi esnasında şehit düşenlerin toprağa verilmesini *Ulus Gazetesi* okuyucularına “*Şehitlerimizi toprağa verdik*” başlığı ile vermiştir. Haberde 21 Mayıs olaylarında şehit düşenlerin askeri tören eşliğinde Anıtkabir'e getirildiği ve burada Anayasa ve Hürriyet şehitleri olarak defnedildiği yazılmıştır. Haberin içeriğinde törende Başbakan İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve tüm devlet erkânının bulunduğu da aktarılmıştır.¹⁹

Milliyet Gazetesi, 21 Mayıs günü çıkan ilk baskısında olayları okuyucularına “*Hareket bastırıldı*” başlığı ile vermiştir. Haberde Talat Aydemir'e bağlı birliklerin radyoyu işgali ile başlayan ihtilal girişiminin, yaşanan çatışmaların sonucunda hükümet kuvvetleri tarafından bastırıldığı aktarılmıştır. Gazetede ayrıca Ankara'nın dışında İstanbul'da bulunan bir grup subayında İstanbul Radyosu'nu işgale kalkıştıkları ve yaşanan çatışmalar sonucunda işgalden mecburen vazgeçip kaçtıkları aktarılmıştır.²⁰ *Milliyet Gazetesi*, 22 Mayıs 1963 tarihli nüshasında ise ihtilale girişen kişilerin yakalanarak gözaltına alındıkları, emekli Kurmay Albay Talat Aydemir'in ihtilalci arkadaşının evinde yakalandığı ve ihtilalcilerin sorgulanmaya başlandığı yazılmıştır. Gazetede ihtilal girişiminin ardından İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edildiği ve buna bağlı olarak gece sokağa çıkma yasağının uygulandığı duyurulmuştur. Gazetede bulunan “*29 emekli subay nezaret altında*” başlığında ise ihtilal girişiminde bulunanların yanısıra 14'lerden Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ, Rifat Baykal ve Fazıl Akkoynlu; EMİNSU'lardan Orhan Türkkan ve eski 22 Şubatçılardan Dündar Seyhan'ın da gözaltına alındığı yazılmıştır.²¹

Cumhuriyet Gazetesi, 21 Mayıs tarihli nüshasında “*Dün gece yarısı Ankara'da silahlı bir ihtilal hareketi oldu*” manşetiyle Talat Aydemir ve arkadaşlarının radyoyu ele geçirerek ihtilal girişiminde buldukları aktarılmıştır. Haberde Talat Aydemir'e bağlı birliklerin 20 Mayıs gecesi Ankara ve İstanbul'da harekete geçerek ihtilale giriştikleri ancak yaşanan çatışmaların sonucunda hükümet kuvvetlerinin sabah saatlerinde duruma hâkim olduğu aktarılmıştır. Gazetede ayrıca Ankara'da yaşanan çatışmaların dışında İstanbul'da da 22 Şubatçılardan radyoyu ele geçirmek adına silahlı girişimde buldukları ancak yaşanan olayların sonucunda radyoyu ele geçiremedikleri yazılmıştır.²² *Cumhuriyet Gazetesi*'nin 22 Mayıs tarihli nüshası ise “*Ankara'da ihtilal dün sabah bastırıldı*” başlığı ile çıkmış, haberde Talat Aydemir başta olmak üzere isyan girişimine katılan tüm kişilerin yakalanarak gözaltına alındıkları yazılmıştır. Gazete ayrıca okuyucularına İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetimin ilan edildiğini aktarmıştır.²³ Olaylar sırasında hükümet kuvvetleri içinde

¹⁸ *Ulus*, 21 Mayıs 1963, s. 1-7.

¹⁹ *Ulus*, 24 Mayıs 1963, s. 1.

²⁰ *Milliyet*, 21 Mayıs 1963, s. 1-5.

²¹ *Milliyet*, 22 Mayıs 1963, s. 1-5.

²² *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1963, s. 1-5.

²³ *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1963, s. 1.

yer alan askerlerin cenaze töreni *Cumhuriyet* Gazetesinin 24 Mayıs tarihli nüshasında yer almıştır. Gazete “21 Mayıs şehitleri dün toprağa verildi” başlığında Aydemir’in ihtilal girişimi sırasında şehit düşen kişilerin 23 Mayıs günü askeri törenle Anıtkabir’e gömüldüğünü yazmıştır.²⁴

Akşam Gazetesi, 21 Mayıs tarihinde çıkan ilk baskısında olayları okuyucularına “Ankara’da gece bir ihtilal teşebbüsü bastırıldı” başlığı ile aktarmıştır. Haberde 22 Şubatçıların lideri olan Talat Aydemir önderliğindeki bir grubun ihtilale girişerek Harp Okulu ve Ankara Radyosu’nu ele geçirdikleri, ancak hükümet kuvvetleri tarafından hareketin kısa sürede bastırıldığı yazılmıştır. Gazetede ayrıca Hava Kuvvetlerine ait jetlerin ihtilalcilerin işgal ettikleri Harbiye’nin üzerinde alçak uçuşlar yaptığı ve zaman zaman Harbiye’ye uyarı ateşi açtığı da aktarılmıştır.²⁵ İhtilal girişiminden sonraki gün *Akşam* Gazetesi yaşanan olaylar üzerine Ankara, İstanbul ve İzmir’de sıkıyönetim ilan edildiğini ve sokağa çıkma yasağı uygulanmaya başlandığını yazmıştır. Gazetede ihtilalcilerin lideri olan Aydemir’in Kavaklıdere’de bir arkadaşının evinde yakalandığı ve tutuklanarak Emniyet’e götürüldüğü yazılmıştır. Haberde Aydemir’in Harp Okulu’ndan ayrılırken bıraktığı çantasının hükümet kuvvetleri tarafından ele geçirildiği ve çantanın içerisinde hareket planı ve sonrası hakkında bilgilerin bulunduğu yazılmıştır. Gazete ayrıca ihtilalcilerden başka 14’lerden Alparslan Türkeş’in de gözaltına alındığı okuyuculara aktarılmıştır.²⁶

Son Havadis Gazetesi Talat Aydemir’in ihtilal girişimini “İhtilal Teşebbüsü” başlığı altında okuyucularına duyurmuştur. Gazete 22 Şubat hadisesinin lideri Talat Aydemir ve arkadaşlarının 20 Mayıs gecesi Harp Okulu ve Radyoevinin işgal ederek ihtilale kalkıştığını yazmıştır. Gazetede ayrıca Aydemir’in adı ile okunan ihtilal bildirisi de yer almıştır.²⁷ *Son Havadis* Gazetesinin aynı gün yayımlanan ikinci baskısı “Harbiye ateş altında-Aydemir yakalandı” başlığı ile olayları okuyucularına aktarmaya çalışmıştır. Gazetede Harbiye’nin teslimi adına Hava Kuvvetlerine ait jetlerin Harp Okulu üstünde uçuş yaparak ateş açtıkları ve çatışmaların sonucunda Harbiye’nin 21 Mayıs sabahı 08.00’da teslim olduğu yazılmıştır. Haberde ayrıca ihtilal lideri Aydemir’in sabah 08.00’da okuldan ayrılarak bir yakınının evine gittiği ve orada saat 12.00’da hükümet kuvvetleri tarafından gözaltına alındığı okuyuculara duyurulmuştur. Haber içinde ihtilal ile ilgisi bulunduğu tahmin edilen EMİNSU üyesi Orhan Türkkan’ın da tedbir amaçlı gözaltına alındığı aktarılmıştır.²⁸ Başbakan İsmet İnönü’nün Senato’da yaptığı açıklamaları “Başvekil, Senato’da Konuştu” başlığı ile veren *Son Havadis* Gazetesi, haberinde isyancıların yakalanarak gözaltına alındıklarını; İstanbul, İzmir ve Ankara’da bir aylık sıkıyönetimin ilan edildiğini açıklamıştır. Gazete ayrıca olaylarda çıkan çatışmaların sonucunda yedi kişinin vefat ettiğini ve yirmi altı kişinin de yaralandığını yazmıştır.²⁹

2. 21 Mayıs Sonrası Süreç ve Yargılamaların Basına Yansıması

21 Mayıs girişiminden sonra Talat Aydemir ve isyanda ön planda olan isimler önce emniyete götürülerek sorguları yapılmış, daha sonrada Mamak Askeri Cezaevi’ne gönderilmişlerdir. İhtilal girişiminin ardından EMİNSU derneğinin başkanı emekli General Orhan Türkkan ve kardeşi emekli General Selim Türkkan da olaylar ile irtibatlı

²⁴ *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1963, s. 1-5.

²⁵ *Akşam*, 21 Mayıs 1963, s. 1-5.

²⁶ *Akşam*, 22 Mayıs 1963, s. 1-5.

²⁷ *Son Havadis*, 21 Mayıs 1963, s. 1.

²⁸ *Son Havadis*, 21 Mayıs 1963, II. Baskı, s. 1-5.

²⁹ *Son Havadis*, 22 Mayıs 1963, s. 1-5.

Albay Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963'te Yaptığı İkinci Darbe Girişimi ve Yargılanmasının Türk Basınına Yansımaları

olabileceğinden gözaltına alınmışlardır.³⁰ 21 Mayıs harekâtına katılanların tevkifinden sonra tedbir amaçlı 14'lerden Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ, Rifat Baykal ve Fazıl Akkoyunlu, 11'lerden Halim Menteş ve eski 22 Şubatçılardan Dünder Seyhan da gözaltına alınmışlardır.³¹

İhtilalden sonra oluşturulan Ankara Sıkı Yönetim Komutanlığı, 3 Haziran 1963 tarihinde yayınladığı bildiri ile duruşmalar için üç farklı mahkemenin kurulduğunu bildirmiştir. Açıklanan bildiride I Numaralı Sıkı Yönetim Askeri Mahkemesi'nin Mamak Muharebe Okulu'nda, II Numaralı Sıkı Yönetim Askeri Mahkemesi'nin Harp Okulu'nda, III Numaralı Sıkı Yönetim Askeri Mahkemesi'nin ise Sıkı Yönetim Karargâhında kurulacağı aktarılmıştır.³² Mahkemenin başlayacağı tarih olan 7 Haziran 1963 günü *Son Havadis Gazetesi* "21 Mayıs sanıklarının muhakemeleri bugün" başlığını atmış, 103 kişi haricinde olan kişilerin de yargılanmalarının yakında başlayacağını okuyucularına duyurmuştur.³³

21 Mayıs 1963 ihtilal girişimini yapan failleri yargılamak adına Mamak Muharebe Okulu'nda kurulan I Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi, 7 Haziran 1963 günü duruşmalara başlamıştır. Askeri mahkemenin başkanlığına Tuğgeneral Fevzi Basmacı, duruşma hâkimliğine Albay Numan Özdalga, üyeliğe ise Tuğgeneral Lütfü Ergüven getirilmiştir.³⁴ İlk gün yapılan duruşmada savcı iddianameyi okumuş ve otuz altı kişi için idam talep etmiştir. Savcının iddianamede idamını talep ettiği kişiler: Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Rıfki Erten, Turgut Alpogut, Bahtiyar Yalta, Tefvik Ünlüer, Hakkı Sümer, Galip Gültekin, Yaşar Başaran, Mustafa Pakoba, Tefvik Saltoğlu, Erol Dinçer, Turgut Saltoğlu, Münip Tepeci, Remzi Kılıç, Nihat Sertöz, Tefvik Ecemiş, İzzet Köz, Ömer Tekebaş, Feridun Erman, İlhan Baş, Sedat Ünal, Mehmet Gül, Savaş Kilimci, Erol Alkivılcım, Mustafa Karazeybek, Atilla Altugan, Ziya Pusat, Hüsamettin Paksoy, Kadir Yıldırım, Önder Aydın, Zihni Çetiner, Nezih Fırat, Nihat Çonguroğlu ve Mustafa Ok.³⁵

İddianame okununca ihtilalcilerin sorgularına geçilmiş, ihtilalciler arasında bu safhada görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Talat Aydemir, olayları tüm yönleri ile açıklamayı ve yapılan ihtilal girişiminin gerçekte büyük bir hareket olduğunu, ihtilalde kalabalık bir grup olduklarını göstermeye çalışmıştır. Aydemir'i bu yola iten sebep ise Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın "Talat'ın üç buçuk adamı" ve Başbakan İsmet İnönü'nün "şerefsiz sergüzeştçiler" sözleridir. Aydemir'in bu fikrine diğer ihtilal liderlerinin çoğu katılmamış, Aydemir'in yanında olayları tüm yönleriyle açıklayan yalnızca Fethi Gürcan olmuştur.³⁶ Aydemir ve Gürcan'a karşı diğer ihtilal liderlerinin fikri ise; açığa çıkmayan olayların üstünü örtmek, kişilerin az ceza alacağı beyanlar vermek ve suçun birkaç kişi tarafından üstlenilmesi olmuştur. Bahtiyar Yalta, Turgut Alpogut ve Osman Deniz gibi isimler bu yolu seçmiş ve duruşmalarda birçok olayı inkâr etme yoluna gitmişlerdir. Talat Aydemir, ihtilal arkadaşlarının beyanlarından sonra onlardan uzaklaşmaya başlamış, lider kadrosundan sadece Fethi Gürcan ile yakın temasını sürdürmüştür.³⁷

İlk gün yapılan duruşma altı saat sürmüş, Aydemir ve arkadaşlarının ifadeleri dinlenmiştir. Duruşmaların sonunda Türkeş ve bazı sanıklar 28. Tümen'e götürülürken diğer sanıklar Mamak Muharebe Okulu'nda kalmaya devam etmişlerdir. Duruşmaların

³⁰ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 155.

³¹ *Akşam*, 22 Mayıs 1963, s. 1-2.

³² *Akşam*, 4 Haziran 1963, s. 1.

³³ *Son Havadis*, 7 Haziran 1963, s. 1-5.

³⁴ Yeşim Demir, *a.g.e.*, s. 123.

³⁵ Bahtiyar Yalta, *a.g.e.*, s. 591-592.

³⁶ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 496-497.

³⁷ Osman Deniz, *a.g.e.*, s. 252-254

ikinci günü Hâkim Turgut Akan, Aydemir'e kendi iddiası olan *"kumandanlarda harekâtın içerisinde bulunuyordu"* sözlerini sormuş, Aydemir ise komutanların yapılan hazırlıklardan haberleri olduğunu söylemiştir. Hâkimin komutan ismi sorması üzerine Aydemir soruyu cevapsız bırakmıştır.³⁸ Savcının Talat Aydemir'e *"Harekette neden üst rütbeli komutanlar yok?"* sorusu üzerine Aydemir; rütbeli komutanların da kendileri ile birlikte çalıştığını ancak 22 Şubat'ta olduğu gibi olaylardan kaçtıklarını söylemiştir. Savcı daha sonra Talat Aydemir'e ihtilale kimlerle karar verdiğini sormuş, Aydemir ise Fethi Gürcan'ın adını vermiştir. Savcının, Aydemir'e Harp Okulu'nda bulunan not defterinde bakanlıkların ve karşılarında bulunan harflerin ne anlama geldiğini sorması üzerine Aydemir: *"Bu benim yazımdır. Fakat kabineyi düşünmemiştim. Sokaktan adam toplamak durumunda değilim."* diyerek karşılık vermiş, yapılan ısrarlara rağmen kişilerin kimler olduğunu açıklamamıştır.³⁹ Savcı daha sonra Aydemir'e not defterinde bulunan 53 kişilik listenin kara liste olup olmadığını sormuş, Aydemir ise: *"Hayır, kara liste değildir. Bunlar 22 Şubat'ta bize karşı duran subayların isimleridir. Bilmek için yazılmıştır. Kara liste olsaydı 20-21 Mayıs gecesi bunları kolaylıkla bertaraf edebilirdik. Böyle bir niyetimiz yoktu."* diyerek karşılık vermiştir.⁴⁰

Savcının 14'ler ve 11'ler ile yapılan temasları sorması üzerine Aydemir; 14'lerin Orhan Kabibay kanadı ile görüşüldüğünü ancak liderlik konusunda anlaşma sağlanamadığı için birleşmenin olmadığını, Dündar Seyhan ve Necati Ünsalan gibi isimlerin de ayrılarak Kabibay tarafına geçtiklerini söylemiştir. Aydemir, Alparslan Türkeş ile görüşmesini ise: *"15 Nisandan biraz evvel oldu. Yalnız olarak konuştuk. Liderlik konusunda anlaşamayınca dağıldık."* diye anlatmış, 11'ler ile de bazı temasların olduğunu ancak bir birleşme olmadığını söylemiştir. Aydemir'in sorgusundan sonra Fethi Gürcan, Turgut Alpagut, Bahtiyar Yalta, Tevfik Ünlüer, Emin Arat, Hakkı Sümer, Galip Gültekin, Dündar Seyhan ve Necati Ünsalan'ın da sorguları yapılmıştır.⁴¹ Fethi Gürcan, sorgusunda Aydemir gibi bildiği tüm olayları anlatmış, açığa çıkmayan olayları da söyleyerek olayların büyüklüğünü ortaya koyma düşüncesinde olmuştur. Diğer sanıklardan Tevfik Ünlüer, Emin Arat, Necati Ünsalan ve Asım Mutludoğan ise harekâta yer almadıklarını ve ihtilal yöntemini savunmadıklarını beyan etmişlerdir. Bahtiyar Yalta ve Turgut Alpagut ise olayların sadece açığa çıkan taraflarını anlatmış, gün yüzüne çıkmayan olay ve kişileri saklama yoluna gitmişlerdir.⁴² Sanıklardan Dündar Seyhan; Aydemir ve ekibi ile aylar öncesinden ilişkisini kestğini, etrafta söylenen *"Dündar Seyhan Grubu"* diye bir yapının olmadığını, Orhan Kabibay ile fikir birliği içerisinde olduğunu, Kabibay'ın 22 Şubatçılara katılmamasından sonra Necati Ünsalan ile birlikte ekipten ayrılarak ticari bir şirket kurduğunu söylemiştir.⁴³

Mamak Muharebe Okulu'nda yapılan duruşmaların 5. gününde hâkim Numan Özdalga yerine hâkim Binbaşı Ali Cesur duruşmaya katılmıştır. Mahkemede sanıklara hâkime güvenleri olup olmadığı sorulmuştur. Talat Aydemir ise hâkime güveni olmadığını, Kore döneminde Ali Cesur'un eşya kaçakçılığı yaptığını ifade etmiştir.⁴⁴ Mahkeme heyeti kısa süreli bir aranın ardından yeniden toplanmış, hâkimin de kendisini reddetmesi üzerine duruşmalara yeniden Numan Özdalga devam etmiştir. Yaşanan hâkim değişikliği olayını

³⁸ *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1963, s. 1.

³⁹ *Son Havadis*, 9 Haziran 1963, s. 1.

⁴⁰ Can Kaya İsen, *Geliyorum Diyen İhtilal*, İstanbul, Tan Gazetesi ve Matbaası, 1964, s. 176-177.

⁴¹ *Ulus*, 9 Haziran 1963, s. 1-8.

⁴² Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 182-183.

⁴³ Yeşim Demir, *a.g.e.*, s. 131-132.

⁴⁴ *Son Havadis*, 13 Haziran 1963, s. 1.

Albay Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963'te Yaptığı İkinci Darbe Girişimi ve Yargılanmasının Türk Basınına Yansımaları

Son Havadis Gazetesi “*Dünkü duruşmada Aydemir, hâkimi reddetti*”⁴⁵ , *Akşam* Gazetesi *Duruşmada Aydemir hâkimi reddetti*”⁴⁶ , *Cumhuriyet* Gazetesi ise “*Aydemir'in güvensizlik beyanı üzerine hâkim istinkâf etti*”⁴⁷ başlığı ile okuyucularına aktarmıştır.

14 Haziran 1963 günü mahkeme önünde Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ ve Halim Mentеш gibi isimlerin sorguları gerçekleştirilmiştir. Türkeş, sorgusunda ihtilal ile alakasının bulunmadığını, en kötü hukuk düzeninin bile en iyi ihtilal düzeninden daha faydalı olduğunu söylemiştir. Sorgulama esnasında Türkeş'in 21 Mayıs hareketini saatler öncesinde yetkililere bildirmesinin açığa çıkması herkeste büyük bir şaşkınlık uyandırmıştır. Türkeş, 20 Mayıs'ta kendisine gelen bir arkadaşının ihtilali haber vermesi üzerine CKMP'den Fuat Uluç'a haber verdiğini itiraf etmiştir.⁴⁸ Muzaffer Özdağ ise sorgu esnasında yaşadığı tecrübelerden dolayı artık ihtilallerin ülkeye fayda sağlayamayacağını, 22 Şubatçılardan Bahtiyar Yalta ve Mustafa Ok ile kendilerinin 14'lere katılması konusunda görüşüklerini söylemiştir.⁴⁹ 11'lerden Halim Mentеш ise yapılan sorgulamasında 22 Şubatçılar ile ihtilal görüşmesi yapmadıklarını savunmuş, *Lale Apartmanı Toplantısı*'nın ise eski arkadaşların barışması adına düzenlendiğini söylemiştir.⁵⁰

17 Haziran 1963 günü yapılan duruşmaya İstanbul'da bulunan kırk beş sanık getirilmiş, savcı 45 sanıktan 8'i için idam talebinde bulunmuştur. İdamı istenen sanıklar: Selim Türkkın, Osman Deniz, Cevat Kırca, Recep Uslu, Gazi Alankuş, Muzaffer Güney, Ahmet Yücealp ve Mustafa Üstüner'dir.⁵¹ İhtilalin İstanbul kanadının liderlerinden olan Cevat Kırca, darbe ile ilgisinin olmadığını söyleyince Talat Aydemir söz istemiş ve darbe bildirisini Fethi Gürcan ile Cevat Kırca'ya bildirdiğini ve İstanbul'da yapılan ihtilal toplantılarının da Kırca'nın evinde yapıldığını söylemiştir. Fethi Gürcan'ın da Aydemir'i desteklemesi üzerine Cevat Kırca, mahkeme önünde zor duruma düşmüştür.⁵² Osman Deniz ise Talat Aydemir'in liderliğini kabul ettiğini ancak rütbeli generaller olmadan başarı sağlanamayacağını söylemiş, İstanbul'da hareketin birkaç kişisel teşebbüsten ibaret olduğunu söylemiştir. Talat Aydemir, Osman Deniz'in mahkemeden gerçekleri söylememesini hatıralarında: “*Osman Deniz en güvendiğim arkadaşlarımdan biri idi, hareket öncesi ve hareket gecesi cesur hareket etmiş bir insandı. Ama ne yazık ki, mahkemedeki tutumu ile benim şahsımda bütün mazisini sildi.*” diyerek Osman Deniz hakkındaki tavrını dile getirmiştir.⁵³

20 Haziran 1963 günü yapılan duruşmada Dışişleri Bakanlığında bir notun geldiği söylenmiş, bu notta Fethi Gürcan ve Mustafa Karazeybek'in ihtilal başarısız olduktan sonra Federal Almanya Büyükelçiliğine iltica talebinde buldukları açıklanmıştır. Fethi Gürcan, başta bu iddiayı kabul etmemiş ancak belgeler ortaya çıkınca olayı kabullenmek durumunda kalmıştır. Gürcan ve Karazeybek'in iltica talebini *Ulus* Gazetesi “*İsyancılar Gürcan ve Karazeybek 21 Mayıs'ta bir sefarete sığınmışlar*”⁵⁴ , *Milliyet* Gazetesi ise “*Sanıklardan Fethi Gürcan ve Mustafa Karazeybek'in isyandan sonra Alman Büyükelçiliğine sığındıkları anlaşıldı*” başlığı ile okuyucularına aktarmıştır.⁵⁵

⁴⁵ *Son Havadis*, 13 Haziran 1963, s. 1.

⁴⁶ *Akşam*, 13 Haziran 1963, s. 1.

⁴⁷ *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1963, s.1.

⁴⁸ *Akşam*, 15 Haziran 1963, s. 1.

⁴⁹ *Son Havadis*, 15 Haziran 1963, s. 1.

⁵⁰ Nimet Sarıgül, *27 Mayıs ve Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2001, s. 212-213.

⁵¹ *Ulus*, 18 Haziran 1963, s. 1.

⁵² *Milliyet*, 18 Haziran 1963, s. 1-7.

⁵³ Talat Aydemir, *a.g.e.* , s. 240.

⁵⁴ *Ulus*, 21 Haziran 1963, s. 1.

⁵⁵ *Milliyet*, 21 Haziran 1963, s. 1.

20 Haziran 1963 günü mahkemede sanıkların duruşmaları sona ermiş ve tanıkların dinlenmesine geçilmiştir. 28 Tümen Kurmay Başkanı Ali Elverdi, tevkif edilip Harbiye'ye götürüldüğünde Aydemir'in kendisine silah çekerek öleceğini söylediğini dile getirmiş, duruma itiraz eden Aydemir ise: *"Ben tabancamı göğsümden taşıyım, tehdit için çıkarmadım."* demiştir.⁵⁶

Mamak duruşmalarında yaşanan dikkate değer bir olay ise 8 Temmuz 1963 günü yaşanmıştır. Sanıklardan Fethi Gürcan, söz istemiş ve bu davada yetki sahibi durumunda olsaydı olaya katılanların kurşuna dizilmesi gerektiğini söylemiştir. İhtilal gecesini birçok birliği yöneten ve inisiyatif alan Fethi Gürcan, mahkemede de aynı cesur tavrını sürdürmeye devam etmiştir.⁵⁷ Mamak'ta 7 Haziran 1963 günü başlayan duruşmalar 23 Temmuz 1963 Salı günü sona ermiş, savcı okuduğu tebliğde 28 kişinin idamını talep etmiştir. Savcının duruşmalar sonucunda idamını istediği isimler: Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Turgut Alpagut, Bahtiyar Yalta, Emin Arat, Galip Gültekin, Rıfki Erten, Yaşar Başaran, Hakkı Sümer, Tevfik Ünlüer, Tevfik Saltoğlu, Erol Dinçer, Remzi Kılıç, Salim Miman, İzzet Köz, Cemil Özdemir, Ziya Pusat, Nihat Sertöz, Önder Aydın, Kadir Yıldırım, Savaş Kilimci, İlhan Baş, Mustafa Karazeybek, Cevat Kırca, Osman Deniz, Muzaffer Güney, Ahmet Gücal ve Mustafa Üstüner'dir.⁵⁸ Savcının hazırladığı iddianame okunduktan sonra sanıkların yazılı savunmaları alınmış ve mahkeme 5 Eylül 1963 günü karar vermek üzere 17 Ağustos günü sona ermiştir.

5 Eylül 1963 Perşembe günü Mamak I Numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesi son duruşmasını yapmış, hâkimin okuduğu tebliğin sonucu yedi kişi idam, yirmi dokuz kişi müebbet, yetmiş dokuz kişi ise çeşitli hapis cezası almıştır. Mahkeme sonucu idam cezası alanlar; Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz, Cevat Kırca, Erol Dinçer, İlhan Baş ve Ahmet Gücal.⁵⁹ Müebbet hapse mahkûm olanlar; Bahtiyar Yalta, Turgut Alpagut, Atilla Altugan, İzzet Köz, Muzaffer Güney, Fevzi Bingöl, Hakkı Sümer, Tevfik Saltoğlu, Remzi Kılıç, Erbil Yücelten, Ayhan Ünlü, Nihat Çonguroğlu, Önder Aydın, Rıfki Erten, Kadir Yıldırım, Ziya Pusat, Hüsamettin Paksoy, Tuncer Yener, Mustafa Karazeybek, Savaş Kilimci, Ferit Kelebek, Feridun Erman, Cemal Özdemir, Yaşar Başaran, Mustafa Ok, Galip Gültekin, Emin Arat ve Mustafa Üstüner'dir.⁶⁰ Aralarında Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal, Fazıl Akkoyunlu, Adnan Çelikoğlu, Necati Ünsalan ve Dündar Seyhan gibi isimlerin de aralarında bulunduğu kırk beş kişi davadan beraat etmiştir.

5 Eylül tarihli duruşmada sanıklara verilen cezaları *Akşam Gazetesi* "7 idam kararı verildi"⁶¹, *Milliyet Gazetesi* "Talat Aydemir ve 6 sanık idama mahkûm oldular"⁶², *Son Havadis Gazetesi* ise "7 kişi idama mahkûm" başlığı ile okuyucularına aktarmıştır.⁶³ 21 Mayıs davasından ceza alan sanıkların çoğu kararlara itiraz hakkını kullanmış, cezaların incelenmesi adına Askeri Yargıtay Birinci Ceza Dairesi'ne başvurmuşlardır. Dava dosyalarını inceleyen Askeri Yargıtay, kararını 31 Ekim 1963 günü açıklayacağını duyurmuştur.⁶⁴ Askeri Yargıtay Birinci Ceza Dairesi kararını 31 Ekim günü açıklamış, verilen 7 idam kararından 4'ünü, 29 müebbet kararından ise 15'ini onaylamıştır. Askeri Yargıtay'ın idam kararını

⁵⁶ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 196-197.

⁵⁷ *Ulus*, 9 Temmuz 1963, s. 1.

⁵⁸ *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1963, s. 1.

⁵⁹ *Ulus*, 6 Eylül 1963, s. 1.

⁶⁰ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1963, s. 1.

⁶¹ *Akşam*, 6 Eylül 1963, s. 1.

⁶² *Milliyet*, 6 Eylül 1963, s. 1.

⁶³ *Son Havadis*, 6 Eylül 1963, s. 1.

⁶⁴ *Akşam*, 15 Ekim 1963, s. 1.

Albay Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963'te Yaptığı İkinci Darbe Girişimi ve Yargılanmasının Türk Basınına Yansımaları

onayladığı isimler; Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer ve Osman Deniz'dir. Yargıtay'ın idam kararını bozduğu kişiler ise; İlhan Baş, Cevat Kırca ve Ahmet Gücal olmuştur.⁶⁵

3. Yargılama Sonrası Süreç ve İnfazlar

21 Mayıs sanıklarından Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer hakkındaki idam kararları kesinleştikten sonra mahkemenin aldığı idam kararlarının engellenmesi adına çeşitli yollardan girişimlerde bulunulmaya başlanılmıştır. Meclis ve çevresinde idamları durdurmak adına faaliyette bulunan isimlerin başında ise Alparslan Türkeş ve tabii senatör Mucip Ataklı gelmiştir.⁶⁶ Meclis kulislerinde Talat Aydemir'in gerçek bir vatansever olduğu, Fethi Gürcan'ın güzel bir ailesi ve çocuklarının olduğu, Erol Dinçer'in henüz genç yaşta bulunduğu ve Osman Deniz'in ise idamı hak edecek faaliyetlerde bulunmadığı söylenerek cezaların affına uğraşmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, idam kararlarını görüşmek için 20 Ocak 1964 günü toplanmış ve mecliste verilen idam cezalarını oylamaya sunmuştur. Talat Aydemir hakkında verilen karar için oylamaya iki yüz seksen dokuz milletvekili katılmış, kırk yedi ret oyuna karşılık iki yüz on yedi kabul oyu kullanılmıştır. Fethi Gürcan hakkındaki oylamaya iki yüz seksen dokuz milletvekili katılmış, altmış sekiz ret oyuna karşılık yüz doksan bir kabul oyu kullanılmıştır. Osman Deniz hakkındaki idam oylamasına iki yüz doksan bir milletvekili katılmış, seksen altı ret oyuna karşılık yüz altmış bir kabul oyu kullanılmıştır. Erol Dinçer'in idam oylamasına ise iki yüz doksan bir milletvekili katılmış, yüz on üç olumlu oya karşılık yüz yirmi yedi ret oyu kullanılmıştır. TBMM'de yapılan oylamaların sonucunda Aydemir, Gürcan ve Deniz'in idam cezaları onaylanmış, Erol Dinçer'in idam cezası ise bozulmuştur.⁶⁷ 28 Ocak'ta yapılan görüşmeleri *Hürriyet* Gazetesi "*Aydemir, Gürcan ve Deniz'in idamı tasdik edildi*" başlığı ile vermiş, haberde mecliste görüşmeler sırasında büyük tartışmaların yaşandığı aktarılmıştır.⁶⁸

TBMM'de yapılan oylamalardan sonra konu 4 Mart 1964 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'na gelmiştir. Senatoda yapılan görüşmelerin sonucunda Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın infaz kararları onaylanırken Osman Deniz'in idam kararı geri çevrilerek müebbet hapse dönüştürülmüştür.⁶⁹ Senato, verilen cezaları tekrardan görüşmek adına 17 Mart 1964 tarihinde toplanmıştır. Senatoda yapılan oylamada Talat Aydemir'in idam kararı kabul edilmiştir. Aydemir hakkındaki idam oylamasına yüz on sekiz kişi katılmış, seksen bir üye infaza kabul oyu vermiştir. Fethi Gürcan hakkındaki yapılan idam oylamasına ise yüz yirmi sekiz kişi katılmış, altmış beş üye kabul oyu, elli üç üye ret oyu kullanmış ve Gürcan hakkındaki idam kararı da bozulmuştur. Senato da Osman Deniz ve Erol Dinçer hakkında yapılan oylamalar sonucu her iki isimde müebbet ceza almaları kesinleşmiştir.⁷⁰ Senatonun değiştirdiği kararların görüşülmesi adına Türkiye Büyük Millet Meclisi, 25 Mart 1964 günü toplanmıştır. Meclis, senatonun Fethi Gürcan hakkındaki kararı onaylamamıştır. Meselenin kesin çözüme kavuşturulması adına son toplantınının 23 Haziran 1964 günü yapılması kararlaştırılmıştır. 23 Haziran 1964 günü yapılan oylamalar sonucunda senatonun Fethi Gürcan hakkındaki kararı bozulmuş, Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın infazı kesinleşmiştir.⁷¹

⁶⁵ *Ulus*, 1 Kasım 1963, s. 1.

⁶⁶ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 523.

⁶⁷ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 26, s. 28-78.

⁶⁸ *Hürriyet*, 29 Ocak 1964, s. 1.

⁶⁹ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 527.

⁷⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 19, Toplantı: 3, s. 483-537

⁷¹ Ayten Güler, *a.g.t.*, s. 224-225.

Talat Aydemir ve Fethi Gürcan hakkındaki infazların Mecliste onaylanmasının ardından hazırlıklar yapılmış ve sanıkların 27 Haziran 1964 sabahı infaz edilmeleri kararlaştırılmıştır. Ancak 26 Haziran günü Talat Aydemir'in avukatının incelenmek adına Sıkı Yönetim Komutanlığına belge vermesinden dolayı Aydemir'in infaz edilmesi ertelenmek zorunda kalmıştır.

27 Haziran 1964 günü sabaha karşı ihtilalin liderlerinden olan ve ihtilal gecesinde birçok birliği harekete geçiren Fethi Gürcan'ın infazı gerçekleştirilmiştir. Gürcan, asılmadan önce kâğıt ve kalem isteyerek eşine şu mektubu yazmıştır:

“Canım karıcığım ve yavrularım,

Ölümünden dolayı üzülmeyiniz. Bu benim alın yazımdır. Kalben müsterih olarak öteki dünyaya geç ediyorum. Kendini vatana ve millete adanmış insanların gönül rahatlığı içindeyim. Size şerefimden başka bir miras bırakamadığım için üzgünüm. Bu emanetimi sonuna kadar muhafaza edeceğinizden eminim.

Yavrularım, annenizi üzmeyiniz, tahsilinize devam edin, vatana ve millete yararlı insanlar olmak için çalışın. Allah sizi fena insanlardan korusun.

Hepinizi önce Allaha sonra asil Türk milletine emanet ediyorum. Hepinizi ayrı ayrı kucaklar, son defa gözlerinizden öperim.”⁷²

Avukatının yaptığı itiraz kabul edilmeyen Talat Aydemir ise 5 Temmuz 1964 sabahı infaz için hazırlanmıştır. Son sözü *“Memleket için hayırlı olsun”* olan Aydemir, Cebeci Asri Mezarlığı'nda ihtilal arkadaşı Fethi Gürcan'ın yanına gömülmüştür.⁷³ Aydemir'in infaz edilmesini *Akşam* Gazetesi *“Aydemir de idam edildi”⁷⁴*, *Cumhuriyet* Gazetesi *“Talat Aydemir bu sabah idam edildi”⁷⁵*, *Vatan* Gazetesi ise *“Aydemir idam edildi”* başlığı ile okuyucularına duyurmuştur.⁷⁶

4. Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ihtilal ile yönetim değiştirme fikri ilk olarak 1950-1960 döneminde ülkeyi yöneten Demokrat Parti iktidarına karşı oluşmuştur. Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü devrinde rejimin sadık koruyucusu görevinde bulunan Türk ordusu, 1954 yılından itibaren yavaş yavaş Demokrat Parti karşısında saf almış ve zamanı geldiğinde yönetimi ele almayı düşünmüştür. Demokrat Parti'nin olumsuz faaliyetleri sonucunda ise 27 Mayıs 1960 ihtilali ile cumhuriyet tarihinde ordu ilk defa yönetimi bizzat ele almıştır.

27 Mayıs İhtilali'ni yapan grubun içerisinde olan ancak ihtilal dönemi Kore'de görevli bulunan Talat Aydemir, ihtilal sonrasında yurda döndüğünde düşündüğünden farklı bir vaziyet görmüştür. 27 Mayıs'ın amacının ülkedeki kötü gidişata son vermek ve zıt kutuplara ayrılmış halkı birleştirmek olarak gören Aydemir, bunların yapılamadığını ve halkın hala birbirine karşı olduğunu sonucuna varmıştır. Ve bu andan itibaren 27 Mayıs'ın hedeflerini yeniden tesis etmek için yeni bir ihtilal girişimi yapılmasına karar vermiş, bu amaçla ilk girişimini 22 Şubat 1962 tarihinde yapmıştır. Ancak ordu içerisinde sadece bir

⁷² Osman Deniz, *a.g.e.*, s. 348.

⁷³ Erdoğan Örtülü, *a.g.e.*, s. 548.

⁷⁴ *Akşam*, 5 Temmuz 1964, s. 1.

⁷⁵ *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1964, s. 1.

⁷⁶ *Vatan*, 5 Temmuz 1964, s. 1.

Albay Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963'te Yaptığı İkinci Darbe Girişimi ve Yargılanmasının Türk Basınına Yansımaları

grubun desteği ile yaptığı bu ilk ihtilal girişimi Başbakan İsmet İnönü ve Hava Kuvvetlerinin karşı tertibiyle başarısız olmuştur. İhtilalden sonra arkadaşları ile birlikte askerlikten emekli edilen Aydemir, ülkenin bir türlü düzelmediğini ve iyiye gitmenin tek şartı olarak da yeniden bir ihtilal teşebbüsü olduğuna kısa sürede karar vermiş ve bu doğrultuda girişimlerine yeniden başlamayı uygun görmüştür.

Aydemir'in ilk ihtilal girişiminin aksine planlanmadan, gerekli askeri kuvvetlerle temas kurmadan ve üst rütbeli subayları dahil etmeden 21 Mayıs 1963 tarihinde yaptığı ikinci ihtilal girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Aydemir'e göre ihtilal girişimlerinin başarısızlığa uğramasındaki temel sebepler; Başbakan İnönü'nün ihtilallere karşı net tavrı, ordu içerisinde ihtilale karşı birliklerin bulunması ve halktan gerekli desteği görememesidir. Tüm bu etmenlerden uzak yapılan ihtilal girişimlerinden sonra Aydemir ve arkadaşları kurulan sıkıyönetim mahkemeleri tarafından yargılanmış, Talat Aydemir ve ihtilal arkadaşı Fethi Gürcan yargılamalar sonucunda idam edilmiştir.

Talat Aydemir ve subay arkadaşlarının yaptığı her iki darbe teşebbüsü de dönemin Türk basınında oldukça geniş yer bulmuştur. İlk darbe girişiminden sonra çeşitli gazetelere sert ifadeler içeren röportajlar veren ve bazı kesimler tarafından İsmet Paşa'ya karşı yeni bir lider olarak gösterilen Talat Aydemir, o dönemde Falih Rıfık Atay'ın kaleminden ikinci Atatürk olarak bile gösterilmiştir. Ancak ikinci darbe teşebbüsünden de sonuç alamayan Talat Aydemir ve 22 Şubatçılar, yargılama döneminde gazetelerde yine yer almaya devam etmiş ancak bu sefer haklarında genellikle olumlu ifadeler içermeyen yazılar yazılmış ve darbelerin Türk siyasi hayatında yerinin olmadığı vurgusu dile getirilmiştir.

Talat Aydemir'in ihtilal girişimlerinin daha sonraki sürece etkisi ise kendisini 1971 yılında göstermiştir. Ordu içerisindeki subaylar ve sivil aydınların iş birliği ile Talat Aydemir örneğine benzer bir ihtilal yapılanması kurulmuş, 9 Mart 1971 günü yapılan toplantıda Kuvvet komutanlarının son anda fikir değiştirmesi ile ihtilal gerçekleşmemiştir. Kuvvet komutanları alttan gelebilecek bir ihtilali önlemek adına da 12 Mart 1971 günü hükümete bir muhtıra vererek olayların önünü almaya düşünmüşlerdir.

Kaynakça

Gazete ve Dergiler

Ulus Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Son Havadis Gazetesi

Akşam Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Akis Dergisi

Tetkik Eserler

Akgün, S. K. (2009). *27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti(1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Arcayürek, C. (1984). *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar: 1960 – 1965*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Aydemir, T. (2020). *Hatıratım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (2000). *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aytekin, E. (1967). *İhtilal Çıkmazı*. İstanbul: Dünya Matbaası.
- Batur, M. (1985). *Anılar ve Görüşler – Üç Devrin Perde Arkası*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Çakmak, D. (2008). *Türkiye’de Asker – Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği*. *Gazi Akademik Barış Dergisi*, cilt: 1, sayı: 2, 35-68.
- Çelikoğlu, A. (2010). *Bir Darbeci Subayın Anıları – 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demir, Y. (2017). *Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri ve Türk Demokrasi Sürecine Olan Etkileri*. İstanbul: Andaç Yayınları.
- Deniz, O. (2003). *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*(haz: Yasemin Bradley). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dündar, S. (1966). *Gölgedeki Adam*. İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası.
- Erkanlı, O. (1973). *Anılar... Sorunlar... Sorumlular...* İstanbul: Baha Matbaası.
- Eryaman, A. (2020). *Darbe Girişimleri Esnasında Lider Tutumlarının Basına Yansımalarına Bir Örnek: Akis’e Göre 22 Şubat 1962 – 21 Mayıs 1963 Harekâtları ve Başbakan İsmet İnönü. Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, cilt: 9, sayı: 1, s.49-72.
- Esin, N. (2005). *Devrim ve Demokrasi – Bir 27 Mayısçının Anıları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Ilıcak, N. (1975). *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor I-II*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- İpekçi, A. ve Çoşar, Ö. S. (1965). *İhtilalin İçyüzü*. İstanbul: Uygun Yayınevi.
- İsen, C. K. (1964). *Geliyorum Diyen İhtilal*. İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası.
- Kocabaş, S. (2009). *İnönü Dönemi(1938 – 1950)*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Örtülü, E. (1977). *Üç İhtilalin Hikâyesi*. Konya: Milli Ülkü Yayınevi.
- Özdağ, Ü. (2004). *Menderes Döneminde Ordu – Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs İhtilali*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Türkeş, A. (1977). *27 Mayıs – 13 Kasım – 21 Mayıs ve Gerçekler*. İstanbul: Dokuz Işık Yayınevi.
- Yalnız, C. Ç. (2020). *Milli Birlik Komitesi’nde Yaşanan İhtilaflar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun.
- Yalta, B. (2020). *Bir Darbeci Subayın Hatıraları* (haz: Erhan Çiftçi). İstanbul: Kronik Kitap.

Tezler

- Güler, A. (2002). *Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Albay Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963'te Yaptığı İkinci Darbe Girişimi ve Yargılanmasının
Türk Basınına Yansımaları

- Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Manisa.
- Sarıgül, N. (2001). *27 Mayıs ve Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Talu, M. (2022). *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Yargılanmasının Türk Kamuoyuna Yansımaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ.
- Yöndem , M. (2019). *27 Mayıs İhtilali'nden Sonra Ordudaki Siyasal Ayrışmalar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Malatya.

Dijital kaynaklar

- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem I, Cilt: 26, Birleşim 36, 20 Ocak 1964.
- Türkiye Cumhuriyeti Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: I, Cilt: 19, Birleşim 53, 17 Mart 1964.